

**“Filologiya va pedagogikada yangicha ilmiy izlanishlar:
an'anaviylikdan zamonaviylikka”**

**TA'LIM, FAN VA ISHLAB CHIQUARISH INTEGRATSIYASI:
MALAKAVIY AMALIYOTNI KASBIY-INNOVATSION YO'NALISHDA
TASHKIL ETISH**

Abdualiyev Hamidulla Toxirjonovich

Is'hoqxon Ibrat nomidagi Namangan davlat chet tillari instituti

Til va tarjima fakulteti dekan o'rinbosari

E-mail: hamidullaabdualiyev1985@gmail.com

ORCID: 0009-0000-8767-9885

Annotatsiya:

Maqolada ta'lim, fan va ishlab chiqarish integratsiyasi asosida bo'lajak mutaxassislarning malakaviy amaliyotini kasbiy-innovatsion yo'nalishda tashkil etish masalasi yoritilgan. “Uchlik spirali” (Triple Helix) modeli va tajribaviy ta'lim nazariyasi asosida malakaviy amaliyotning integrativ imkoniyatlari tahlil qilingan, an'anaviy “kuzatuv amaliyoti”ning cheklovlari ko'rsatib berilgan. Muallif tomonidan amaliyotni real kasbiy muammolarni hal etishga qaratilgan “loyiha amaliyoti”ga aylantirish g'oyasi asoslangan, uning tayyorlov, loyihalash, amalga oshirish hamda himoya va refleksiya bosqichlari, ikki tomonlama rahbarlik tizimi va baholash tartibi ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar:

Ta'lim, fan va ishlab chiqarish integratsiyasi, malakaviy amaliyot, loyiha amaliyoti, kasbiy-innovatsion faoliyat, “uchlik spirali”, ish beruvchi, bo'lajak mutaxassis.

Аннотация:

В статье освещается проблема организации профессиональной практики будущих специалистов в профессионально-инновационном направлении на основе интеграции образования, науки и производства. На основе модели «тройной спирали» (Triple Helix) и теории опытного обучения проанализированы интегративные возможности профессиональной практики, показаны ограничения традиционной «ознакомительной практики». Автором обоснована идея превращения практики в «проектную практику», направленную на решение реальных профессиональных задач, разработаны её подготовительный, проектировочный, реализационный и рефлексивно-защитный этапы, система двойного руководства и порядок оценивания.

Ключевые слова:

интеграция образования, науки и производства, профессиональная практика, проектная практика, профессионально-инновационная деятельность, «тройная спираль», работодатель, будущий специалист.

Abstract:

The article addresses the organization of future specialists' professional internship in a professional-innovative direction on the basis of the integration of education, science and industry. Drawing on the Triple Helix model and experiential learning theory, the integrative potential of professional internship is analyzed and the limitations of the traditional "observation internship" are shown. The author substantiates the idea of transforming the internship into a "project internship" aimed at solving real professional problems, and develops its preparatory, design, implementation and defense-reflection stages, a dual supervision system and an assessment procedure.

Key words:

integration of education, science and industry, professional internship, project internship, professional-innovative activity, Triple Helix, employer, future specialist.

KIRISH

Bo'lajak mutaxassisning kasbiy-innovatsion faoliyatga tayyorgarligi faqat auditoriya mashg'ulotlarida to'liq shakllanmaydi. Auditoriyada talaba bilimlarni egallaydi, modellashtirilgan vaziyatlarda ko'nikmalarni mashq qiladi, biroq innovatsion faoliyatning asl sinovi – real kasbiy muhitda, haqiqiy muammolar, cheklangan resurslar va mas'uliyat sharoitida yuz beradi. Shu bois oliy ta'lim muassasasi va kasbiy muhit o'rtasidagi ko'prik vazifasini bajaruvchi malakaviy amaliyot kasbiy-innovatsion tayyorgarlikni takomillashtirishda alohida o'rin tutadi.

O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonunida ta'lim, fan va ishlab chiqarish integratsiyasi ta'lim sohasidagi davlat siyosatining asosiy tamoyillaridan biri sifatida belgilangan [1]. "Oliy ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi"da kadrlar tayyorlashni ish beruvchilar ehtiyojlari bilan uyg'unlashtirish, oliy ta'lim muassasalari va tarmoq korxonalari hamkorligini kuchaytirish vazifalari qo'yilgan [2]. Vazirlar Mahkamasining 824-son qarori bilan oliy ta'lim muassasalarida ta'lim jarayonini tashkil etish, jumladan, malakaviy amaliyotni o'tkazish tartibi takomillashtirilgan [3].

Shunga qaramay, amaliyot tahlili malakaviy amaliyot ko'p hollarda rasmiy xarakterga ega ekanini ko'rsatadi: talaba tashkilot tuzilmasi va faoliyati bilan tanishadi, rahbar topshiriqlarini bajaradi va kundalik hamda hisobot tayyorlaydi. Bunday amaliyot kasbiy moslashuvga yordam bersa-da, talabaga mustaqil muammo qo'yish, yangi yechim ishlab chiqish va uni joriy etish tajribasini bermaydi. Kafedra va ish

beruvchi o'rtasidagi hamkorlik ham ko'pincha amaliyot joyini ajratish bilan cheklanadi.

Mazkur maqolaning maqsadi – ta'lim, fan va ishlab chiqarish integratsiyasi asosida malakaviy amaliyotni kasbiy-innovatsion yo'nalishda tashkil etishning mazmuni, bosqichlari va pedagogik shart-sharoitlarini asoslashdan iborat.

Adabiyotlar tahlili

Universitet, ishlab chiqarish va davlatning innovatsion hamkorligi G.Etskovits va L.Leydesdorf tomonidan ishlab chiqilgan “uchlik spirali” (Triple Helix) modelida asoslangan [5]. Ushbu modelga ko'ra, bilimga asoslangan iqtisodiyotda universitet faqat kadrlar tayyorlovchi emas, balki ishlab chiqarish va davlat bilan teng huquqli innovatsiya subyektiga aylanadi [4]. B.Klark “tadbirkor universitet” konsepsiyasida oliy ta'lim muassasasining tashqi muhit bilan faol aloqasi, rivojlanish periferiyasi va hamkorlik markazlarini shakllantirish zarurligini ko'rsatgan [9].

Amaliyot orqali o'rganishning nazariy asosini D.Kolbning tajribaviy ta'lim nazariyasi tashkil etadi: bilim bevosita tajriba, refleksiv kuzatish, abstrakt konseptuallashtirish va faol sinovdan iborat sikl orqali yaratiladi [6]. D.Shyon “refleksiv amaliyotchi” konsepsiyasida mutaxassisning kasbiy mahorati noaniq, nostandart vaziyatlarda “harakat jarayonidagi refleksiya” orqali shakllanishini asoslagan [8]. A.A.Verbitskiy kontekstli ta'lim nazariyasida o'quv-kasbiy faoliyatni, jumladan, amaliyotni o'quv faoliyatidan kasbiy faoliyatga o'tishning yakunlovchi bosqichi sifatida ko'rib chiqadi [7].

E.F.Zeer kasbiy shakllanish jarayonida real kasbiy faoliyat tajribasining kompetensiyalarni rivojlantirishdagi hal qiluvchi rolini ta'kidlaydi [10]. Yevropa Ittifoqining EntreComp ramkasida “harakatga o'tish” sohasi – tashabbus ko'rsatish, rejalashtirish, noaniqlik bilan ishlash, boshqalar bilan hamkorlik va tajribadan o'rganish kompetensiyalari aynan real faoliyat orqali rivojlanishi ko'rsatilgan [11]. N.A.Muslimov kasb ta'limi o'qituvchisini kasbiy shakllantirishda pedagogik amaliyotning o'rni va uni tashkil etish shartlarini tadqiq etgan [12].

Adabiyotlar tahlili integratsiya va tajribaviy ta'limning nazariy asoslari chuqur ishlab chiqilganini, biroq malakaviy amaliyotni aynan kasbiy-innovatsion tayyorgarlikni shakllantirishga yo'naltirilgan loyiha faoliyati sifatida tashkil etish metodikasi yetarli darajada ishlab chiqilmaganini ko'rsatdi.

Tadqiqot metodlari

Tadqiqotda me'yoriy-huquqiy hujjatlar va ilmiy adabiyotlarni tahlil qilish, qiyoslash, pedagogik modellashtirish metodlari qo'llanildi. Is'hoqxon Ibrat nomidagi Namangan davlat chet tillari institutining Til va tarjima fakultetida malakaviy amaliyotni tashkil etish tajribasi o'rganildi: amaliyot dasturlari, talabalar hisobotlari va

kundaliklari tahlil qilindi, amaliyot rahbarlari, ish beruvchi tashkilotlar vakillari va talabalar bilan suhbatlar o'tkazildi.

Tahlil va natijalar

Amaliyot hujjatlari va suhbatlar tahlili an'anaviy tarzda tashkil etilgan malakaviy amaliyotning quyidagi xususiyatlarini aniqlash imkonini berdi: amaliyot topshiriqlari umumiy va barcha talabalar uchun bir xil; talaba asosan kuzatuvchi va yordamchi rolini bajaradi; kafedra rahbari va tashkilot rahbari faoliyati o'zaro kam bog'langan; baholash asosan hisobotning to'liqligiga qarab amalga oshiriladi. Bunday amaliyotni shartli ravishda "kuzatuv amaliyoti" deb atash mumkin. Kasbiy-innovatsion tayyorgarlikni takomillashtirish uchun uni "loyiha amaliyoti"ga aylantirish zarur. Ikki yondashuvning qiyosiy tavsifi 1-jadvalda keltirilgan.

1-jadval. "Kuzatuv amaliyoti" va "loyiha amaliyoti"ning qiyosiy tavsifi

Belgilar	"Kuzatuv amaliyoti"	"Loyiha amaliyoti"
Maqsad	Tashkilot faoliyati bilan tanishish, kasbiy ko'nikmalarni mustahkamlash	Tashkilotdagi real muammoni hal etishga qaratilgan loyihani ishlab chiqish va sinab ko'rish
Talaba pozitsiyasi	Kuzatuvchi, yordamchi ijrochi	Tadqiqotchi, loyiha muallifi, jamoa a'zosi
Topshiriq	Umumiy, standart topshiriqlar	Individual yoki guruhli, tashkilot ehtiyojidan kelib chiqqan topshiriq
Rahbarlik	Rahbarlar faoliyati kam bog'langan	Kafedra va tashkilot rahbarlarining hamkorlikdagi rahbarligi
Fan bilan bog'liqlik	Ilmiy tadqiqot elementlari deyarli yo'q	Muammoni o'rganishda ilmiy metodlar qo'llaniladi
Natija	Kundalik va hisobot	Loyiha mahsuloti, uning himoyasi va joriy etish tavsiyalari
Baholash	Hisobotning to'liqligi	Mezonli baholash, ish beruvchi bahosi, refleksiya

Integrativ yondashuv asosida loyiha amaliyotida ta'lim, fan va ishlab chiqarish komponentlari quyidagicha birlashtiriladi. Ta'lim komponenti – talaba nazariy bilimlarini real vaziyatda qo'llaydi va yangi kasbiy bilimlarni egallaydi. Fan komponenti – muammo ilmiy metodlar (kuzatish, so'rovnoma, hujjatlar tahlili, qiyosiy tahlil) yordamida o'rganiladi, yechim ilmiy asoslanadi. Ishlab chiqarish komponenti – muammo tashkilotning real ehtiyojidan kelib chiqadi, natija tashkilot uchun amaliy qiymatga ega bo'ladi.

Loyiha amaliyoti to'rt bosqichda tashkil etiladi (2-jadval).

2-jadval. Loyiha amaliyotini tashkil etish bosqichlari

Bosqich	Mazmuni	Ishtirokchilar	Natija
1. Tayyorlov	Tashkilotdagi dolzarb muammolarni aniqlash, loyiha mavzulari bankini shakllantirish, talabalarni mavzularga biriktirish	Kafedra, ish beruvchi tashkilot	Loyiha mavzulari ro'yxati, individual topshiriqlar
2. Loyihalash	Muammoni o'rganish, ma'lumot to'plash, g'oyalarni ishlab chiqish, loyiha rejasini tuzish	Talaba, ikki rahbar	Tasdiqlangan loyiha rejasi
3. Amalga oshirish	Loyiha mahsulotini yaratish, uni tashkilot sharoitida sinab ko'rish, natijalarni qayd etish	Talaba, tashkilot xodimlari	Loyiha mahsuloti, sinov natijalari
4. Himoya va refleksiya	Loyihani komissiya oldida himoya qilish, refleksiv tahlil, joriy etish tavsiyalari	Talaba, kafedra, ish beruvchi vakillari	Himoya bahosi, refleksiv hisobot, tavsiyalar

Tayyorlov bosqichida kafedra amaliyot bazasi bo'lgan tashkilotlar bilan hamkorlikda ular duch kelayotgan muammolarni aniqlaydi va loyiha mavzulari bankini shakllantiradi. Chet tillari oliy ta'lim muassasalari uchun bunday mavzular sifatida

quyidagilarni ko'rsatish mumkin: tarjima agentligi uchun sohaga oid terminologik glossariy yaratish; turizm tashkiloti uchun ko'p tilli turistik marshrut va reklama materiallarini lokalizatsiya qilish; umumta'lim maktabi uchun chet tili bo'yicha interaktiv raqamli o'quv materiallari ishlab chiqish; tashkilot veb-saytining chet tilidagi versiyasini tayyorlash.

Loyihalash va amalga oshirish bosqichlarida ikki tomonlama rahbarlik tizimi muhim ahamiyatga ega. Kafedradan tayinlangan ilmiy rahbar loyihaning nazariy asoslanganligi va tadqiqot metodlarining to'g'ri qo'llanishini, tashkilotdan tayinlangan amaliyot rahbari esa loyihaning amaliy qo'llanuvchanligi va tashkilot ehtiyojiga mosligini nazorat qiladi. Rahbarlar amaliyot davomida kamida ikki marta birgalikda talaba ishini muhokama qiladi. Talaba loyiha kundaligida nafaqat bajargan ishlarini, balki duch kelgan muammolar, qabul qilgan qarorlari va ularning sabablarini ham qayd etadi. Bu D.Shyon ta'riflagan "harakat jarayonidagi refleksiya"ni rag'batlantiradi [8].

Himoya va refleksiya bosqichida talaba loyahasini kafedra va ish beruvchi vakillaridan iborat komissiya oldida taqdim etadi. Baholash kasbiy-innovatsion tayyorgarlik mezonlari asosida amalga oshiriladi: muammoning dolzarbligi va to'g'ri qo'yilganligi; yechimning yangiligi va asoslanganligi; loyiha mahsulotining sifati va amaliy qiymati; taqdimot va muloqot madaniyati; o'z faoliyatini refleksiv tahlil qilish darajasi. Ish beruvchining bahosi umumiy bahoning muhim qismini tashkil etadi. Eng yaxshi loyihalar tashkilot faoliyatiga joriy etishga tavsiya qilinadi, ilmiy maqola, talabalar konferensiyasidagi ma'ruza yoki bitiruv malakaviy ishi sifatida davom ettiriladi.

Suhbatlar natijalari ish beruvchilar talabalarning real muammoni hal etishga jalb qilinishini ijobiy baholashini, bunday yondashuv ularga istiqbolli bitiruvchilarni oldindan aniqlash imkonini berishini ko'rsatdi. Talabalar esa loyiha amaliyotida o'z bilimlarining amaliy qiymatini his qilish, mas'uliyat va mustaqillik ortishini qayd etdilar. Shu bilan birga, loyiha amaliyotini joriy etishda tashkilotlarning hamkorlikka tayyorligi, amaliyot muddatining cheklanganligi va rahbarlar yuklamasining ortishi kabi qiyinchiliklar ham aniqlandi.

Olingan natijalar asosida loyiha amaliyotini samarali tashkil etishning pedagogik shart-sharoitlari belgilandi: oliy ta'lim muassasasi va tashkilotlar o'rtasida uzoq muddatli hamkorlik shartnomalari tuzish; loyiha mavzulari bankini har yili yangilab borish; amaliyotga tayyorgarlikni auditoriya mashg'ulotlarida (keys-stadi, loyiha metodi) boshlash; ikki tomonlama rahbarlikni rasmiylashtirish va rahbarlar faoliyatini rag'batlantirish; mezonli baholash tizimini joriy etish.

Xulosa va takliflar

Tadqiqot natijalari quyidagi xulosalarni chiqarish imkonini berdi. Birinchidan, ta'lim, fan va ishlab chiqarish integratsiyasi malakaviy amaliyotda eng to'liq namoyon

bo'lad i va u kasbiy-innovatsion tayyorgarlikni takomillashtirishning muhim vositasi hisoblanadi. Ikkinchidan, an'anaviy "kuzatuv amaliyoti" talabaga innovatsion faoliyat tajribasini bermaydi; uni real kasbiy muammoni hal etishga qaratilgan "loyiha amaliyoti"ga aylantirish zarur. Uchinchidan, tayyorlov, loyihalash, amalga oshirish hamda himoya va refleksiya bosqichlaridan iborat, ikki tomonlama rahbarlik va mezonli baholashga asoslangan loyiha amaliyoti talabalarda muammoni ko'rish, uni ilmiy asosda tahlil qilish, innovatsion yechim ishlab chiqish va joriy etish tajribasini shakllantiradi.

Quyidagilar taklif etiladi: malakaviy amaliyot dasturlariga loyiha topshirig'ini majburiy komponent sifatida kiritish; har bir kafedra qoshida ish beruvchilar bilan hamkorlikda loyiha mavzulari bankini yaratish; amaliyot yakunlarini ish beruvchilar ishtirokida ochiq himoya shaklida o'tkazish; eng yaxshi amaliyot loyihalarini talabalar ilmiy konferensiyalari va startap tanlovlariga tavsiya etish.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI.

1. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni. 2020-yil 23-sentabr, O'RQ-637-son // Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi. – Toshkent, 2020.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 8-oktabrdagi PF-5847-son "O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi Farmoni. – Toshkent, 2019.
3. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2020-yil 31-dekabrdagi 824-son "Oliy ta'lim muassasalarida ta'lim jarayonini tashkil etish bilan bog'liq tizimni takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarori. – Toshkent, 2020.
4. Etzkowitz H. The Triple Helix: University–Industry–Government Innovation in Action. – New York: Routledge, 2008.
5. Etzkowitz H., Leydesdorff L. The dynamics of innovation: from National Systems and "Mode 2" to a Triple Helix of university–industry–government relations // Research Policy. – 2000. – Vol. 29, No. 2. – P. 109–123.
6. Kolb D.A. Experiential Learning: Experience as the Source of Learning and Development. – Englewood Cliffs: Prentice Hall, 1984. – 256 p.
7. Вербицкий А.А. Активное обучение в высшей школе: контекстный подход. – Москва: Высшая школа, 1991. – 207 с.
8. Schön D.A. The Reflective Practitioner: How Professionals Think in Action. – New York: Basic Books, 1983.
9. Clark B.R. Creating Entrepreneurial Universities: Organizational Pathways of Transformation. – Oxford: Pergamon, 1998.

10. Зеер Э.Ф. Психология профессионального образования. – Москва: Академия, 2009. – 384 с.
11. Bacigalupo M., Kampilis P., Punie Y., Van den Brande G. EntreComp: The Entrepreneurship Competence Framework. – Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2016.
12. Muslimov N.A. Kasb ta'limi o'qituvchisini kasbiy shakllantirishning nazariy-metodik asoslari: ped. fan. dokt. ... diss. – Toshkent, 2007.